

גליון מס' 100 pinchasf@gmail.com	רעיון לפרשת השבוע שנה שלישית עלה
---	--

ההתמקחות הגדולה עבור צדיקי סדום שאולי ישנם ואולי לא

לפרשת וירא

"ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמישים הצדיקים אשר בקרבה. חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט. ויאמר ה' אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם."

למי "ניגש" אברהם?

מצינו הגשה למלחמה והגשה לפיוס והגשה לתפילה. ולכל אלו נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפילה.

מדוע המספר חמישים?

"חמישים צדיקים" – עשרה צדיקים לכל כרך וכרך. כי ה' מקומות יש ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים.

מהו "חלילה לך"? 1

"חלילה לך" – חולין הוא לך. יאמרו כך אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים, כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה.

"חלילה לך" – לעולם הבא.

מהו "השופט"? 1

"השופט כל הארץ" – וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת? רש"י

מהו "תשא"?

"תשא" – תסלח.

מהו "המקום"?

"למקום" – הוא סדום, כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט.

מהו "חלילה לך"? 2

"חלילה" – דבר שלא יתכן. או חלול שאין בו כלום.

מהו "השופט"? 2

והיה כצדיק כרשע והרשע כצדיק. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ.

מהו "בתוך העיר"? 1

"בתוך העיר" – שהם יראים את ה' בפרהסיא.

ראב"ע

מהו "השופט"? 3

"האף תספה צדיק עם רשע" – שהרי אמרת "זעקת סדום ועמורה כי רבה" כשופט את כל המקום על פי הרוב, לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד.

את מי עלול הקב"ה ל"ספות"?

"האף תספה" – אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים, חלילה לך להמית צדיק.

מהו "השופט"? 4

"השופט כל הארץ" – כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כולה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים.

מתי צריכים להיות הצדיקים בסדום?

"אם אמצא בסדום" – **עֵתָה כְּשֶׁאֲנִסָּה אוֹתָם בְּמִלְאֲכֵיהֶם שְׁשַׁלַּחְתִּי**. אם אמצא בסדום חמישים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר ערים. "ונשאתי לכל המקום" – לא לצדיקים בלבד.

ספורנו

מהו "בתוך העיר"? 2

"בתוך העיר" – **סדום ומלך סדום** היה ראש לכל המלכויות שבמקום ההוא.

מהו "השופט"? 5

"השופט כל הארץ" – **ששלתך כאן לא יעשה משפט**.

מי אמר לאברהם?

"ויאמר ה'" – **המלאך**.

רשב"ם

מה חשב אברהם על מידת דינו של הקב"ה?

אפו של הקב"ה היא מידת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע. לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו. ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמישים הצדיקים, אבל לא יתכן גם במידת הדין להמית צדיק עם רשע, שאם כן יהיה כצדיק כרשע. ויאמרו שוא עבוד אלוקים. וכל שכן במידת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט. וזהו ענין הכפל "חלילה לך". והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במידת רחמים יתנהג עמהם.

מה קשה לרמב"ן על פירוש רש"י?

(על דברי רש"י – עשרה לכל כרך) ואני תמה אם מה התפילה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבעה והשלושים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמישים יצילו חמש. וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא. והלא לארבעים וחמישה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמישה אבל תשעה אולי ימצאון שם.

מהי הצלת הרבים והמעטים?

והנה דעת הרב לומר שהרבים ראויין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפילו הצלה מועטת. כמו שאמרו: אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה. הרב אמר – והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמישה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאילו היו חמישים שלמים. ומעתה כשהיו ארבעים צדיקים מצילין ארבעה אף בצירוף הצדיק יתעלה ינצלו. וכן השלושים והעשרים והעשרה שכבר הודה בצירוף הזה. ואם תאמר שהודה בו עם ארבעים וחמישה שהם רבים. ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין, צדקת ה' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט.

מהו הסבר הפשט על המספרים שביקש אברהם?

ודרך פשט הכתובים סלולה, שאמר בתחילה חמישים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחד ואחד, וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל הכל היה אומר.

מהו "בתוך העיר"?

"בתוך העיר" – פירש רבי אברהם שיהיו יראים את ה' בפרהסיא. והנכון בעיני כי אברהם אמר "בתוך העיר" לאמור שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה. ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם.

רמב"ן

מהיכן ידע אברהם על העונש הצפוי לסדום?

ומהיכן למד אברהם זה? אלא לפי שהבין ממאמר "זעקת סדום כי רבה" – עסק הזנות. וכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים,

מדוע הצדיקים נענשים גם?

לפי שהיה להם לצדיקים לצאת מן המקום הטמא ההוא כי אין לך עוון המטמא גם הארץ כמו הזנות כמו שאמר בפרשת עריות "ותטמא הארץ". כי אפילו עבודה זרה אינו מטמא הארץ, כי קרקע עולם אינה נאסרת כי לא ההרים אלוהים. **ועל שלא יצאו הצדיקים מתוך מקום טמא זה דין הוא שיענשו עמהם.** כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן נאמר "ונדעה אותם" הרי שהיו טמאים גם על ידי משכב זכר.

מה היתה טענת אברהם על עונש הצדיקים? 1

וטען אברהם על זה בשלמא אם אתה מעניש על ידי שליח דהיינו אנדרלמוסאי אינו מבחין בין טובים לרעים מאחר שיש גם בטובים צד חטא שדרו ביניהם. אבל אתה אמרת "ארדה נא ואראה" אם כן ודאי אין הזנות עיקר כי אין שם מקום כלל לשכינה. ואם כן "חלילה לך" – חולין הוא לך **שלא להבחין בין צדיק לרשע, כי אף אם יש צד חטא גם בצדיקים מכל מקום אין הדין נותן שיהיו שווים בעונש אל הרשעים** "והיה כצדיק כרשע". כלי יקר

מה היתה טענת אברהם על עונש הצדיקים? 2

להיות שאמר ה' "הכצעקתה עשו כלה" משמע כשתהיה מכרעת מידת הדין כלה לכל. והגם שישנם לקצת מהם צדיקים לזה אמר: "האף תספה וכו'" – ולו יהיה שכוונתך לומר שתעשה אופן למלט הטובים שבהם כמו שעשה ללוט שהוציאו החוצה. **עודני טוען על זה אולי יש שיעור חמישים צדיקים האף תספה הרשעים ולא תשא בעבור החמישים ולא תוציא הרשעים מקרבה** והוא שדקדק לומר "אשר בקרבה" (1).

מדוע אמר פעמיים "חלילה"?

ואומר "חלילה" מהמית צדיק כנגד חלוקה ראשונה שאמר "האף תספה". אבל חלוקה שניה שביקש להציל צדיק ורשע אינה אלא בקשת רחמים אולי יתעשת ה' לו ולא יעמיד קו הדין עד קצה האחרון. "והיה כצדיק" – כשתמית צדיק יהיה בהשוואה אצל הנבראים יחד כצדיק כרשע בהדרגה אחת ולא ישתדלו להצטדק.

ומה שאמר פעם ב' "חלילה לך" כנגד חלוקה שניה. אם לא יתרצה לישא למקום בעבור חמישים ויאבד כל הרשעים. אחר שכבר נשבע מעבור מי נח גילה דעתו כי לא יעמיד קו הדין עד קצה האחרון.

מהי תשובת ה'?

"ויאמר ה' אם אמצא" – השיב על שאלה אחרונה ומכל שכן **שלא ימית צדיק וצא ולמד משליחת לוט,** הגם שלא היה צדיק אלא למען אברהם קרובו. אור החיים

מה טען אברהם על פי המדרש?

אמר ר' אדא: **נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה, מבול של מים אין אתה מביא מבול של אש את מביא.** אם כן לא יצאת ידי שבועה?

אמר רבי לוי: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש לית עולם. את תפיס חבלא בתרין ראשין, בעי עלמא ובעי דינא. אם לית את מוותר ציבחר לית עלמא יכיל קאים. אמר לו הקב"ה "אהבת צדק ותשנא רשע" – אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע – מאנת לחייבן. על כן "משחך אלוקים אלוקיך שמן ששון מחבריק" – מהו מחבריק מנח ועד אצלך עשרה דורות ומכולם לא בחרתי עם אחד מהם אלא עמך.

מדרש רבה מ"ט ט

מהו הסבר ר' אדא במדרש?

ממאמר זה מוכח שעל כל פורענויות נשבע בין של מים בין של אש. וצריך לדעת מה כוחו של אברהם בטענה "אם כן לא יצאת ידי חובת השבועה", אם ה' לא נשבע אלא על המים ולא על האש, כשיביא של אש שבועתו קיימת.

אכן הכוונה היא, כלום שבועה שעשה למה כדי שיהיה העולם בטוח, גם הנבראים יפרו וירבו כי לא יגעו לריק וזולת זה ילדו לבהלה. ועוד מה נחת רוח נעשה לעולם בשבועת מבול אם יהיה הכליון בדבר אחר. ואם כן חובת השבועה שהצריכו לישבע בשבילו לו קיימו ה'.

מה קשה על דברי אברהם על פי המדרש?

קשה על דברי אברהם, **הלא השבועה היתה על הכל ולא על חלק מהעולם**. ואפילו למה שפירשנו שגם על חלק היתה השבועה זה דווקא במי המבול אבל בשאר פורענויות לא מצינו רמז לה. ולפי מה שפירשנו טעם אברהם שאינו מחלק בין מים לאש אינו צודק אלא בכלליון הכל אבל בפרט אחד יש אלוקים שופטים בארץ.

עוד רואני כי הודה הקב"ה לטענת אברהם ולא עמד בה שהרי המטיר אש וכו'. **ואם השבועה נתקיימה גם על מקצת ואפילו באש למה עשה ה' בסדום מה שעשה?**

מה היתה כוונת אברהם?

אכן אמיתות דברי רבותינו הוא על זה הדרך: כי אברהם טען טענת חכמה והיא כי מה טעם נשבע ה' מהביא מי מבול לעולם ממה נפשך, אם הנבראים אינם חייבים, פשיטא שלא יעוות האל משפט. אלא שהגם שנתחייבו לכלותם כמו שנתחייבו דור המבול, אף על פי כן יכבוש ה' את הדין ולא יעשה משפט מוות, זו היא כוונת השבועה. הא למדת שכוונתך שלא תעמיד המשפט על תלו. ואם כן גם במה שלפנינו לא יעמיד ה' המשפט כפי המחייב ואבקש רחמים כמו שביקש.

ואם כוונתך בשבועת המבול דווקא בפרט זה של מים ולא אש והעמדת קו הדין ישנה בלא מגרעת ואם כן כאן גם תעמיד המשפט ואין מקום לתפילתי. חלילה לך להערים כי הנבראים ששמעו השבועה סברתם היא שלא תעמיד משפטי הדין עד הסוף וזה עורמה חס ושלום וחולין היא לו להערים על בריותיו שהם יבינו דבר והוא יכוון באופן אחר.

כוונת אברהם היא להוכיח כי אין הכרח שיעשה המשפט בשלמות.

אור החיים

מה עשה אברהם על סדום ומתי?

"ויגש אברהם" – התפלל על סדום. והודיע כל זה ללמדנו שאין לאדם להתפלל על איזה דבר רק בתוך תפילה קבועה שאז הוא עת רצון.

מהו "בתוך"?

"בתוך" – באמצע. משום שידע אברהם הנהגת חמש ערים הללו. שבאו מכל עיר עשרה אנשים במקום מיוחד באמצע העיר סדום להשגיח על ענייני כוללים. ושיער אברהם דעל כל פנים חמישים אנשים הללו אף על גב שהשגחתם רעה על ההמון מכל מקום המה עצמם לא הגיעו לרשעות כל כך. והיינו שאמר אברהם עוד "אולי יחסרון חמישים הצדיקים חמישה" והיה לו לומר אולי יהיה חמישה וארבעים וגם לשון הצדיקים הידועים אינו בדיוק. אלא הכי פירושו דאפשר שחסר מהראוי להיות חמישים אנשים, חמישה ומכל מקום אותו שם של חמישים במקומה.

מהו "המקום"?

"לא תשא למקום" – לא אמר לכל המקום (2) כמו לשון תשובת ה' משום שלא ידע עדיין אם יש מידה זו לשאת לכל המקום בשביל צדיקים, על כן אמר סתם למקום והיה סובל שני פירושים. או כל המקום או שעל כל פנים מקום שהצדיקים עומדים באופן שיהיו המה ניצולים והקב"ה השיב שכך המידה שצדיקים מגינים על כל המקום. ומכאן יש ללמוד איך שיהא אדם מאריך תפילה בעת צרה.

אלו טעמים מביא אברהם המילים "חלילה לך"?

"חלילה לך" – הוסיף אברהם שני טעמים:

1. שיהא כצדיק כרשע ואם כן לא יגיע תועלת להביא מזה מוסר והוכחה על השגחה.

2. "השופט כל הארץ" – אפילו בלא זה"ש איך אפשר שהשופט לא יעשה משפט?

מדוע "לכל המקום"?

"לכל המקום" – אפילו באופן שלא יגיע נזק לצדיקים עם הרשעים, מכל מקום כך המידה שזכות הצדיקים יועיל להגן על הרשעים גם כן.

הנצי"ב

מהו "תספה"?

"האף תספה" – כי כל מקום שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע.

מהי בקשת אברהם על צדיקי סדום?

"אולי יש" – כי בזה שאין המשחית מבחין בין טוב לרע בארו חז"ל שדווקא בין צדיק שאינו גמור ובין רשע אינו מבחין. אבל צדיקים גמורים יבחין גם המשחית.

טען אברהם "אולי יש חמישים צדיקים" שאינם צדיקים גמורים רק שהם צדיקים בתוך העיר הזאת, שלפי ערך אנשי סדום הם צדיקים. ואותם לא יבחין המשחית להצילם אחר שאינם צדיקים גמורים. ואם כן "האף תספה ולא תשא למקום" רוצה לומר שהם רק צדיקים בקרבה לפי ערך אנשי סדום.

"חלילה לך" – הלא אתה השופט משפט הכלל וצריך אתה לדון מעשה הרשע לפי מקומו באשר הואשם. שמי שהוא צדיק בערך אנשי מקומו כבר יחשב שם לצדיק הגם שבמקום אחר בין אנשים צדיקים יהיה רשע. ואם כן חלילה להמית מי שהוא צדיק עם רשע – שהוא צדיק בערך הרשע, הגם שהצדיק הזה יהיה כרשע – שבמקום אחר יחשב גם כן לרשע.

"השופט כל הארץ" – הלא אתה שופט את הכלל וצריך אתה להשקיף עליו שבערך שכניו ואנשי עירו הוא צדיק ואינו מן הדין שיספה עמהם אחר שהוא צדיק בערכם.

הודה לו ה' שאפילו שלא יהיו צדיקים גמורים רק יהיו צדיקים בערך אנשי סדום, ישא לכל המקום שכולל לכל ערי הכיכר.

מלבי"ם

מהם דרכי העונש לסדום?

עונשה של סדום כפי שנתגלה לאברהם יכול לבוא באחת משתי דרכים:

"כלה" – כלייה גמורה.

"ידיעה" – הענשת האשמים בלבד תוך המשך קיומו של הכלל.

מה קשה לאברהם בעניין הצדיק?

לאחר שה' הודיע לו את עצתו, הרי אברהם חותר בכל נפשו למצות את עומק הדין. אך שאלה אחת מכרסמת בליבו. לא שהוא מטיל איזה ספק בדבר, אם ינצלו הצדיקים מהשואה שתבוא על הרשעים. עצם מחשבה כזאת חולין היא בעיניו. בוודאי אם נגזרה כלייה גמורה על סדום ובנותיה, הצדיקים שבקרבה – המלט ימלטו, אפילו אחת מרובבות. אולם יודע אברהם את נפש הצדיק, אברהם מרגיש איך היה חש הוא במקומו של היחיד שזכה למלט נפשו מחורבן הכלל.

כיצד היה נוהג אברהם לו היה בסדום?

אברהם חושב כי אילו היה עולה בגורלו המר לגור בסדום, לא היה מחסר כל מאמץ מלשקוד ללא הרף על תקנות בני עירו וארצו שסטו מן הדרך. לא היה מתייאש מהתקוה גם על פתחו של אבדון. והיה סובל יסורי מוות באבדן כל נפש, אשר להצלתה חתר ולהצלתה ציפה וקיווה. עתה הוא שוקל בדעתו, האם אין להתחשב בצער זה שהצדיקים מצטערים בצרתם של חבריהם לשעבר. האם אין בכך משום ספות צדיק עם רשע, משום הענשת הצדיק אגב עונשם של הרשעים? האם אין בכוחו של אותו צדיק להביא לידי כך שה' יסלח לכלל הרשעים שנתחייבו בדינם למען הצדיקים – לטובת הצדיקים, לחשוך מהם אותם יסורי נפש הכבדים

מנשוא.

מה חושב אברהם על דמות הצדיק שבסדום?

הצדיק שבסדום כפי שדמותו מצטיירת לעיני אברהם ואשר למענו יינצל צבור החוטאים כולו – אינו מפקיר את ההמונים מתוך יהירות וזחיחות הדעת. אותו צדיק בסדום לא באפס מעשה יסתכל באבדנם המוסרי של בני עירו. אף אין הוא מתבודד בד' אמותיו ואומר שלום עלי נפשי, אני את נפשי הצלתי. שכן אם כך היה עושה בעצם התנהגותו זו כבר הוציא את עצמו מכלל הצדיקים. שהרי לא יצא ידי החובה הגדולה המוטלת עליו בסביבתו המיוחדת. ופחות מכל ראוי הוא שלמענו יינצלו הרבים. הוא שהפקיר אותם זה מזמן לגורלם המר, מה לזה ולצרת הרבים? הן אבדן החוטאים אינו נוגע אל ליבו. ואף אולי בהרגשה של סיפוק הוא מצדיק עליהם את הדין.

לא זה הצדיק שלמענו תנצל סדום. צדיקו של אברהם שרוי בתוך העיר בקשר ער וחי לכל סביבתו. אותו צדיק לעולם אינו פוסק מלהוכיח ולהורות, מלמחות ומלהזהיר, מלתקן ומלהציל – ככל שידו משגת, ליבו ער לכל ואין הוא נלאה מלנסות ומלתקן – גם אם רחוקה התקווה להצלחה. לעולם אינו מתייאש מן האדם והוא נחליץ לכל פעולה שהיא למען האדם. כגון זה העמל וטורח על נטע שעשועיו – כן רואה הצדיק תפקידו בתקון האדם והצלתו. איככה יוכל הוא לראות באבדן בני טפוחיו שנפשו קשורה בנפשם! אכן חמישים כאלה הנמצאים בתוך העיר, אפשר ולמענם תנצל גם סדום כולה מן הכלייה.

מהי תשובת ה' על צדיקי סדום?

"ויאמר ה' – אם במדינה אשר כסדום עוד ישנם חמישים צדיקים, שביכלתם לחיות בפרהסיא חיים טהורים וישרים. ויש אפילו בידם לעשות ולפעול ברבים למען הטוהר, היושר והצדק – אז אחוס על החוטאים. לא רק למענם בהתחשבות עם הצדיקים ולטובתם, אלא אשא להם לחוטאים בעבורם – בשל עצם העובדה שעוד חיים וקיימים בקרבם אותם הצדיקים. בשל עצם העובדה שעוד סובלים הרשעים את הצדיקים ומניחים להם להתקיים. עצם עובדה זו משמשת הוכחה מספקת שעדיין לא נתמלאה סאת העוון, עדיין לא ירדה השחיתות עד לדיוטא התחתונה.

מתי נחתם דינם של סדום בהקשר לצדיקים?

ההתפתחות ההדרגתית של הרע לא באה לידי סיומה כל זמן שהרשעים הסתפקו בדברי לעג בלבד. כל עוד היו סובלים את הצדיקים בפרהסיא, אם גם מתוך לעג ובוז. כל עוד אין מעכבים בידיהם מלעשות, כל עוד יראת אלוקים ויושר אינם אלא סכלות ולא הפכו לפשע – עדיין לא הגיעו לשיא הרע. רק משחדלו לצחוק, משהתחילו לראות את הצדק כפשע לשלום הציבור. ומתוך חריקת שיניים אוסרים את הטוב, מעכבים בידי עושי ופושעים את שוחריו. רק אז הגיע הרע לשיאו, לדרגת "אינו מניח לאחרים לעשות". דינה של סדום לא נחתם כל עוד לא התברר כי אכן כבר הגיע הרע עד אותו שיא הרשעות והשחיתות.

תשובת ה' דחתה את שיקוליו של אברהם. שלא בהתחשבות עם הצדיקים תנצל סדום, אלא בשל עצם עובדת היותם שם. ברור, לפי סברה ראשונה – ככל שימעט מספר הצדיקים, תמעט חשיבותם, תמעט האפשרות להתחשב בטובתם.

לפי סברה שניה – העובדה שעוד קיימים ונסבלים מספר צדיקים בקרב שכחי אלוה. מאבדת את משקלה המזכה, אם המספר גדול מדי או קטן מדי ועיקר חשיבותה אינו אלא במספר של גודל בינוני. הרי אם הצדיקים רבים – סובלים אותם מיראה. הרי שהם מועטים – סובלים אותם מחמת מיעוטם המבוטל. רק במספר בינוני יש משקל מלא לעובדה שעוד קיימים ונסבלים הצדיקים – הרבים מכדי להיות מבוטלים ומעטים מכדי להטיל אימה. ויתכן כי אברהם מבקש הכרעה בעניין זה ובהתאם לכך מתחלף הביטוי "לא אשחית" – "לא אעשה".

מה למד אברהם מתשובת הקב"ה על דרכי ההשגחה?

בין כך ובין כך זכה אברהם בחסד ה' עליו להציץ בדרכי ההשגחה. וזכו גם בניו אחריו לדעת ולהכיר מה חובתו וחשיבותו של מיעוט בקרב הרוב. הן להם נועד התפקיד להיות המעטים בכל העמים במשך אלפי שנים. ולא פעם בעבר ובהווה היה הטוב גם בקרבם נחלת המיעוט בלבד.

עד כמה אין הקב"ה מתייאש מאנשים חוטאים?

אילו נמצאו בסדום ועמורה רק עשרה צדיקים – לא היה ה' מתייאש מאנשי סדום הרעים והחטאים. ומתוך ציפיה לעתיד טוב יותר היה מקיים את הכלל למען אותו עתיד מקווה. אולם במקום שאין הקב"ה אומר נואש – חייב גם האדם להתאזר עוז ולצפות בבטחון. על האדם לעשות את שלו, לעמוד בפרץ למען נצחון הטוב, אף אם אינו אלא יחידי מול דור טועים. אף אם הנצחון נשקף רק בעתיד רחוק לאחר שכבר נסתם הגולל על קברו.

מה המסר לעצם בקשת אברהם מהקב"ה?

כל אותו דו שיח אם אפשר לקרוא לו כך בין אברהם לבין שופט כל הארץ – בו מעיז עפר ואפר לפנות אל ה', על חוש הצדק שבלבו. ואף הקב"ה מנענע לו בראשו לאות הסכמה הרי הוא משמש ערובה נאמנה לאופיו האלוקי של אותו קול שבקרבו הטוען למשפט וצדקה. עם שאנחנו רק "עפר ואפר" – יסודנו עפר ואחריתנו אפר, הרי לא הכל בנו עפר ואפר. בגוף עפר ואפר זה חי נצוץ של בורא עולמים והד לרוחו. אנושיות וצדק וכל קנייני הרוח והמוסר של האנושות – קבלו את אישורם הנצחי על ידי הד אלוקי זה שבלב האדם. והרי הם מובטחים ועומדים מעל לכל תורות עפר ואפר של חברה חומרנית.
רש"ר הירש

"ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדוני ואנוכי עפר ואפר. אולי יחסרון חמישים הצדיקים חמישה התשחית בחמישה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמישה"

מהו "עפר ואפר" 1
"ואנוכי עפר ואפר" – וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד, לולא רחמך אשר עמדו לי.
כיצד יצילו ארבעים וחמישה?
והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף אליהם
רש"י

מהו "עפר ואפר" 2
"עפר ואפר" – כי עפר הייתי ואפר אשוב.
"ארבעים וחמישה" – אולי תחסר עשירית מהמספר.
ראב"ע
מהו "עפר ואפר" 3
"עפר ואפר" – מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה.
בעל הטורים
"הואלתי" – לשאול הספק שהיה אצלי בעניין המשפט האלוקי.

מהו "עפר ואפר" 4
"עפר ואפר" – ולא ירדתי לסוף כוונת דברי תשובתך.
מה עלולים חסרון של חמישה לעשות?
"התשחית בחמישה" – הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תשחית את העיר החמישית היותר חייבת מבלי אין עדה מצלת בשבילה?

את מי לא ישחית ה' אם יהיו ארבעים וחמישה?
"לא אשחית" – את החמישית.
ספורנו

מדוע ה' עונה שלא ישחית ולא מגלה לאברהם שאין כמות כזאת של צדיקים?
"לא אשחית" – יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן. ולא היה אומר לו "דע שאין שם כמספר הזה שאמרת" לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר "ארדה נא ואראה". והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבוקר והשקיף על פני סדום ובראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן.
רמב"ן

מדוע מתנצל אברהם "הנה נא הואלתי"?
הושיב הקב"ה את אברהם בדין על אנשי סדום ובדיני נפשות מתחילין מן הצד. על כן אמר "הנה נא הואלתי" ולמה אני מתחיל להגיד דעתי לפי שאנוכי עפר ואפר ובדיני נפשות מתחילין מן הצד.

מה התכוון אברהם במספר חמישים וארבעים וחמישה?

בכל השאלות היתה הכוונה שיהיו עשרה לכל כרך ובשאלה ראשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון "ונשאתי לכל המקום בעבורם" מה שלא נאמר כן אחר כך (3). והנה בשאלה השניה היה גם כן מתכוין להציל את כולם. אך שהשיב על דברי השם יתברך שאמר "אם אמצא בסדום" משמע שיהיו לעת עתה כולן מצויים בביתם דווקא. על כן ביקש: אולי הלכו מן אותן חמישים חמישה ויהיו ט' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש חמישים שמה זולת שחסרו מהן מקצתן. כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה, אם התחילו בעשרה ויצאו מקצתן, גומרין. ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה על ידי צירוף קטן. (4) לא אמר שלא ישחית בעבור בארבעים וחמישה לפי שרצה לומר שבעבור החמישים לא ישחית אף על פי שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בביתם ארבעים וחמישה. ובזה מדוקדק מה שנאמר בעבור הארבעים בעבור העשרים בעבור העשרה וכאן שנה ואמר "אם אמצא שם ארבעים וחמישה", אלא שרצה לומר שאילו יהיו שם אף על פי שהחמישה אינן שם ומכל מקום צריך שיהיו שם והלכו.

מה החסרון בבקשת ההצלה של שלושים?

ומה שנאמר אצל מספר שלושים אם אמצא "שם" שלושים משמע שכולם יהיו שם. נוכל לתרץ שמספר שלושים להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם. כי מטעם זה נאמר בו "אל יחר לאדוני ואדברה" (6) מה שלא נאמר כך בכולם, שמע מינה שאין מקום לבקשה זו, לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד זכות שגיגין. כי מצינו חמישים שערי בינה בעולם. ומצינו שניתנה התורה בארבעים יום. ומצינו עשרים צדיקים מן אדם הראשון עד אברהם, דהיינו כל השלשלת שהזכיר סוף בראשית וסוף פרשת נח. ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. ואם כן ודאי יש צד קדושה במספרים אלו, על כן דין הוא שיגנו על מספר צדיקים בשווה להם. אבל במספר שלושים לא מצא אברהם בשכלו צד קדושה יתירה על כן אמר בו "אל יחר לאדוני" והסכים ה' על ידו באומרו "אם אמצא שם". צריך שכולם יהיו שם כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר. והמספר השלם הקדוש שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אף על פי שאין כולם בביתם.

(7) ובזה מיושב מה שנאמר בכולם "לא אשחית" ובמספר שלושים אמר "לא אעשה". כי לא אשחית תרגומו לא אחבל. ורצה לומר אפילו חבלה כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין – לא אעשה לקדושת המספר ההוא. אבל לא אעשה תרגומו לא אעביד גמירא – רצה לומר לא אכלה אותם עד גמירא, אבל מכל מקום אעשה בהם קצת חבלה והשחתה על ידי יסורין והיינו לפי שאין מספר שלושים ספון וחשוב כל כך להגין אפילו בעד היסורין.

מה החסרון הזמני במספר ארבעים?

(8) ומה שאמר במספר ארבעים "לא אעשה", אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה לארבעים יום. מכל מקום אחר שעדיין לא ניתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים. על כן הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא טבעם בעולם לקדושה ולתפארת. ועוד שמצינו בהיפך "ארבעים יכנו" והוא קטגור ולא סגור על כן מספר זה ממוצע.

ומצינו למפרשים הרבה דעות ביישוב ספקות אלו גם מצאנו להם שנתנו כמה רמזים בדרך דרש למספרים אלו, על כן מלאני לבי לילך בעקבותם לעשות בו רמזים קרובים אל השכל כדי לתרץ בהם כל השינויים שמצאנו בבקשות אלו כי לא דבר ריק הוא. כלי יקר

מה היתה דרך התשובה של אברהם?

"ויען אברהם" – סתם עניה משמע בקול רם. והנה אברהם אבינו התפלל בלחש כדין תפילה אכן כשרצה לחזור ולבקש והרגיש שאין זה מדרך המוסר להיות ליבו גס כל כך לפני ה', אבל מידת החמלה ורחמים גבר עליו על כן הרים קול בכיה ואמר דברי פיוס לכבודו של הקב"ה.

מהו "עפר ואפר" 5

"עפר ואפר" – השפיל את עצמו בשני עצמים נבזים הללו לכוונה מיוחדת לענין. כי עפר יש לו מעלת תולדות שהרי הכל מן העפר, אבל אין לו יחס אב שהרי בא מקו תהו ואבני בהו שברא הקב"ה בראשית הבריאה. ואפר הוא להיפך שיחוסו רב מאבותיו שמהם נעשה אפר, אבל אין לו מעלת תולדות דזרעו שמצמיח הוא דל ורזה.

וכשבא אברהם אבינו לשפוך תחינה בא בענות צדק לומר שאינו בא בעיון תפילה לומר שיקובל תפילתו משום שיש לו זכות אבות או עטרת בנים. לא כן אנוכי הנני עפר ואפר בלי יחס ומעלה רק חסד הנני מבקש. ובשביל חין ערך שפתים הללו זכה לאפר פרה ועפר סוטה. זכו בניו שיהיו נרשמים בגדולה על ידי שני עפרות הללו שאינם מועילים אלא לקדושת נפש ישראל ובוזה נודע סגולת נפש הישראלי.

(9) "לא אשחית" – השחתה משמעו בשני אופנים. פעם בא על השחתה כולה ופעם בא על השחתה במקצת. ובשביל שאמר אברהם "התשחית בחמישה את כל העיר" היה התשובה "לא אשחית". ולא נתבאר עדיין באיזה השחתה מדבר הקב"ה. אבל בארבעים ושלושים אמר לא אעשה שמשמעו כלל לא יעשה רע וממילא למדנו ש"לא אשחית" דמקרא זה היינו שלא יהיה השחתה כלל. אבל בעשרים ובעשרה אמר ה' "לא אשחית" משמעו כולם לא אשחית אבל בכל זאת יהיה איזה מעשה לרעה.

הנצי"ב

מהו "הואלתי"?

"הואלתי לדבר" – הלא אני הייתי המתחיל בדיבור "ואנוכי עפר ואפר" ואיך דעת קדושים אדע. ויכול להיות שהפרזתי על המידה ואין צריך דווקא חמישים ועל פי זה אוכל לשאול על פחות ממספר זה.

מהו הקושי בחמישה הצדיקים החסרים?

"אולי יחסרון" – הלא יכול להיות שבין החמישים צדיקים ימצאו חמישה שהם טובים מאנשי סדום ובכל זאת הם רעים לערך ארבעים וחמישה האחרים, עד שאם תרצה לצרף אותם אל המספר חמישים.

השיב לו הקב"ה שאינו צריך כלל אל החמישה שהם חסרים בצדקתם נגד רעיהם. כי די לו אם יהיו ארבעים וחמישה. והיה לו לומר "לא אעשה", רק תפס הלשון שאמר אברהם "התשחית" אמר לו "לא אשחית".

מלבי"ם

"ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים"

מדוע בחר אברהם מספרים אלו? 1

וימלטו ד' כרכים וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם. רש"י

מדוע בחר אברהם מספרים אלו? 2

אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים – לא אעשה השחתה. ושלא יאריך חיבר שני החסרונים אחר כן. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם החצי. ויש אומרים למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר, כי חמש ערים היו וזה אינו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה. ואף על פי שחכמינו העתיקו שאין תפילה בציבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתנו. ראב"ע

ממי מצפה אברהם להצטרף?

(10) טעם אומרו "ויוסף" גם אומרו תיבת "אליו" פירוש הוסיף להתפלל בגדר הראשון עצמו שהאדון הוא המשלים, אלא שיהיה הצירוף במנין הכרכים כי הוא ישרים כרך אחד מהם. ולזה דייק לומר "אליו" כי הגנה זו היא בהגנתו יתברך.

אור החיים

מה "הוסיף עוד" אברהם?

"ויוסף עוד" – אחר ששמע שדי בארבעים וחמישה וזאת ידע שהחמישה הנוספים על הארבעים הם כמו שאינם אחר שאינם עדה. ועל כן שאם ימצאו ארבע ערים שיש להם עדה של י' צדיקים, די בזה.

"לא אעשה" – אף בעיר שאין בה עדת צדיקים לא אעשה דבר כי הרוב יגנו על המעט.
מלבי"ם

"ויאמר אל יחר לאדוני ואדברה אולי ימצאון שם שלושים ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלושים"

מהו "לא אעשה"?

"לא אעשה" – לא אעשה רעה כלל לשלוש הערים הפחות חייבות.
ספורנו

מדוע חשש אברהם לחרון אף?

טעם שחש לחרון אף כי רצה שיגן הוא וחש להקפדת הבורא ואמר "אל יחר" ודקדק לומר "נא" פירוש למה שאומר בפעם הזאת שמבקש שזכותו יגן "אולי ימצאון שלושים" שהאדון יגן בעד כרך אחד ואברהם בעד כרך אחד.

אור החיים

מה ביקש אברהם בשלושים צדיקים ומהי תשובת הקב"ה?

הלא ממה שאמרת שהרוב יגנו על המעט אין חילוק אם הרוב הוא ארבע ערים או שלוש ערים, ששלוש הוא גם כן רוב נגד שניים. ונשמע מדבריך שהוא הדין ששלושים די.

והשיב לו שהבין דבריו כהוגן והוא הדין אם אמצא שם שלושים לא אעשה שום מעשה. ואף שתי הערים שאין בהם עדת צדיקים ינצלו.
מלבי"ם

"ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים"

מהו "הואלתי"?

"הואלתי" – רציתי.

רש"י

מי צריך להגן עבור העשרים?

(11) בקש שיגן ה' בעד העשרים וזכותו של אברהם בעד עשרה כשאלתו הקודמת. ולא אמר "אל יחר" כאומרו בשאלו אם ימצאון שלושים שהם יותר מעשרים מטעם שלא הוסיף דבר בתפילתו להגן בזכותו יותר ממה ששאל קודם. ולזה דקדק לומר "אל אדוני" פירוש כי תפילתו היא לצד הגנת האדון ברוך הוא שיגן בעד העשרים.

אור החיים

מה חשש אברהם בהצלת שתי ערים?

כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל השתים הנשארות שלא תהיינה נזוקות בצד מה בחורבן השכנות.

ספורנו

מה שאל אברהם בעשרים צדיקים ומהי תשובת ה'?

הנה עתה בא בשאלה חדשה כי זאת ידע שאי אפשר שאם יהיו עשרים יועיל כי שתי ערים שיהיו בהם עדת צדיקים לא יוכלו להציל את השלושה שאין בהם כח הרוב. אבל השאלה היא אם על כל פנים יצילו שתי הערים את עצמם, אחר שיש בכל אחת עדת צדיקים. או נאמר שגם לרעה נלך אחר הרוב ויספו בעוון השלוש שהם הרוב? אני מבקש שיהיה כאילו לא דברנו עדיין כלל וזה תחילת דיבורי.

(14) השיב: "לא אשחית" – ולא אמר "לא אעשה", כי אז יעשה משפט בשלוש ערים שאין בהם צדיקים, רק שלא ישחית את הככר דרך השחתה להפוך את כל הככר שאז יספו גם שתי הערים, רק יעשה משפט אחר שימותו אנשי שלוש הערים והככר עם שני ערים שיש בהם צדיקים ישארו.

מלבי"ם

"ויאמר אל נא יחר לאדוני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה"

מדוע לא ביקש על פחות מעשרה?

על הפחות לא בקש. אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם. ועל ט' על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא.

רש"י

מה הוסיף אברהם מזכותו לתפילה?

(12) כאן הגדיל גם כן שיגן זכותו בעד עשרים לזה אמר "אל יחר" כי מתפלל שיגן זכותו. ועוד שהשווה יד עבד כיד רבו. ולזה תמצא שאמר "ואדברה" ולא אמר "אל אדוני" לומר כי תפילה זו הוא בעד זכותי.

(13) "אך" מיעט שלא יחזור להתפלל אולי יחסר אחד מהעשרה כמו ששאל "אולי יחסרון החמישים חמישה" או לצד שאחד לא יעכב כמו שמצינו שאמר ה' "ארבעים יכנו" ואתו רבנן ובצרו חדא.

אור החיים

מה ביקש אברהם בעשרה ומהי תשובת הקב"ה?

אחר שהודה לו ה' שלרעה לא ילך אחר רוב הערים רק אם שני ערים יהיו בהם עדת צדיקים ינצלו הם והככר. הוא הדין שזה בעיר אחת שיש בה עשרה צדיקים.

"לא אשחית" – לא יושחת הככר רק יכלה יושבי ארבע הערים במגפה והעיר והככר לא יושחתו.

מלבי"ם

פנית אברהם בפירוט של טבלת השוואה

פנית אברהם-הקדמה	עיקר הבקשה	נימוק הבקשה	מספר הצדיקים	תשובת ה'
------------------	------------	-------------	--------------	----------

האף תספה צדיק עם רשע	אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר ולא תשא למקום למען חמישים הצדיקים אשר בקרבה (1)	חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט	50	ויאמר ה' אם <u>אמצא בסדום</u> חמישים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (2) (3)
ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנוכי עפר ואפר	אולי יחסרון חמישים הצדיקים חמישה	התשחית בחמישה את כל העיר	45	ויאמר לא <u>אשחית אם</u> <u>אמצא שם</u> ארבעים וחמישה (4) (9)
ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר (10)	אולי ימצאון שם ארבעים		40	ויאמר לא <u>אעשה בעבור</u> הארבעים (8)
ויאמר אל נא יחר לאדוני ואדברה (6)	אולי ימצאון שם שלושים (5)		30	ויאמר לא <u>אעשה אם</u> <u>אמצא שם</u> שלושים (7)
ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדוני (11)	אולי ימצאון שם עשרים		20	ויאמר לא <u>אשחית בעבור</u> העשרים (14)
ויאמר אל נא יחר לאדוני ואדברה אך הפעם (12) (13)	אולי ימצאון שם עשרה		10	ויאמר לא <u>אשחית בעבור</u> העשרה

המספרים בסוגריים מתייחסים להסברים במפרשים על פשט הכתוב. (רק חלקי)

הקב"ה גילה לאברהם את העתיד הרחוק ואף כרת עימו בריתות וכן על העונש הצפוי לסדום, אבל לא גילה לו האם וכמה צדיקים יש בסדום. אולי ללמדנו עד כמה היתה אהובה תפילתו של אברהם לפני הקב"ה.